

Леся Басюк,

ст. лаборант,

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ОДНА З УМОВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЛЯ

У статті проаналізовано підручник з української літератури для загальноосвітньої школи в контексті його гендерного наповнення. Акцентовано увагу на важливості гендерного компоненту в освітньому просторі як одному із засобів запобігання насильства в суспільстві.

Lesia Basiuk

A GENDER COMPONENT OF A TEXTBOOK AS ONE OF THE PRE-REQUISITES FOR PREVENTION OF VIOLENCE

The article analyzes the textbook on Ukrainian literature for secondary schools in terms of its gender contents. Attention is drawn to the importance of gender component in educational setting as one of the means to prevent violence in the community.

Із входженням нашої держави до європейського простору перед Україною серед інших вимог постала необхідність цивілізованих перетворень для запобігання насиллю у соціумі, зокрема, й в освітньому середовищі. Адже однією з найвразливіших категорій є діти та підлітки, і саме вони потребують найбільшого захисту. На підтримку таких дій ухвалено низку законів, серед яких: Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (від 05.03.2009 р.), Закон України «Про захист суспільної моралі» (від 20.11.2003 р.), Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (від 15.11.2001 р.), Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001 р.) тощо.

Вважаємо, що важливою у цьому контексті є робота у гендерному напрямі, адже встановлення гендерного паритету у державі є однією з вагомих складових цивілізованих стосунків, що запобігають домінуванню, насильству над людиною, зокрема іншої статі. На законодавчому рівні відносно встановлення гендерного паритету у державі ухвалено низку документів: Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.), Постанова «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» (2006 р.), Положення «Про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми» (2007 р.). Місцем, де підлітки найчастіше стикаються з гендерною асиметрією, є, окрім родинного кола, шкільне середовище, яке «є головним транслятором культури. Саме у дитсадку чи в школі ми пізнаємо, що в житті є важливим і цінним, до чого маємо прагнути, а чого уникати, що мусимо поважати, а з чим боротися» [1, с.5]. Адже школа – це свого роду мініатюра суспільства, у якому ми живемо, тому вона віддзеркалює модель сучасного світу, в якій органічно вливаються або пристосовуються як можуть хлопці та дівчата. Згідно з вимогами МОН України до основних орієнтирів виховання учнівства, «у навчально-виховному процесі головний акцент має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати у неї моральні цінності, творчу і самотворчу діяльність» [2].

Питанням гендеру в освіті присвятили свої наукові розвідки такі дослідники та дослідниці, як С. Вихор, О. Вороніна, Н. Генсїцька-Антонюк, Т. Говорун, І. Гуцуляк, Т. Дороніна, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Кобелянська, Н. Коніщева, О. Луценко, О. Марущенко, Л. Мозкова, О. Остапчук, О. Петренко, О. Цокур та ін. Не дивлячись на таке зацікавлення педагогічною спільнотою зазначеним питанням, проблема гендерного дисбалансу в освіті залишається актуальною.

Нашу увагу привернула навчальна література, зокрема шкільний підручник, який є стрижнем серед інструментарія, покликано навчати, виховувати, розвивати. Окрім навчального матеріалу з певного предмета, зміст підручника містить в собі виховну ідею, світоглядну концепцію. Особливо впливовими у цьому контексті, на нашу думку, є підручники з літератури, адже література якнайкраще сприяє пізнанню культури, народної моралі, духовності, естетичної концепції людини тощо. Тому наша увага звернена саме на підручники з української літератури.

Для ілюстрації сказаного вище, звернемось до підручника з української літератури для 7 класу. Учнівство зчитує інформацію з усіх структурних елементів навчальної книги: тексту (теоретичного та художнього) й позатекстових компонентів (обкладинка, ілюстрації, фотокартки, таблиці, схеми). Уся інформація, подана у книзі, так чи інакше впливає на формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління. У довільно обраному нами підручнику обкладинка не несе гендернозabarвленої інформації. Але вже на першій сторінці у вітальному слові читаємо звертання: «Дорогі семикласники!» [3, с. 3] і далі «Підручник розраховано на учнів із різним рівнем підготовки» [3, с. 3]. Семикласниці й учениці залишаються

проігнорованими, так би мовити на узбіччі навчального процесу. Акцентовано увагу виключно на чоловічому й у подальшому матеріалі підручника: «віримо, що жили колись і живуть зараз люди, дуже подібні до наших улюблених літературних героїв кмітливістю, мужністю, гострим розумом, сміливістю, порядністю, чесністю», «коли письменник пише книгу», «герої як живі постають перед письменником», «автор має право» [3, с. 4]. І навіть назва одного з розділів підручника «Ми – українці» бере до уваги виключно чоловічу частину читацької аудиторії. *Письменник, герой, автор* – чоловічий світ літератури, створеної чоловіками – таке хибне враження може скластися після прочитання матеріалу. Розуміємо, що авторкою підручника обрано усталену граматичну форму чоловічого роду, проте ця шаблонність призводить до укорінення стереотипу про те, що першорядність у мистецтві належить саме чоловікам, що не відповідає дійсності.

Цей стереотип підкріплюється й співвідношенням в аналізованому підручнику митців, творчість яких вивчається на уроці: з 16 осіб усього дві жінки-письменниці (Л. Костенко та Л. Пономаренко), що у процентному співвідношенні становить 87:1. Розуміємо, що у підручнику подано творчість тих авторів й авторок, які заплановані програмою, й обираються вони не за статевою приналежністю, а з урахуванням естетичного наповнення, тематичного спрямування, проблематики й ідейного навантаження творів. Але, вважаємо, що варто відкривати перед учнівством імена українських письменниць, гідних пошани, тим самим й розширюючи їх літературознавчий горизонт, й нівелюючи закоренілий стереотип про те, що роль жінок у розвитку мистецтва, зокрема, літератури, є обмеженою. Більше того, такий андроцентричний підхід у мовленнєвій площині, у концентрації уваги на досягненнях чоловіків тощо призводить до підсвідомої думки про домінування однієї статі над іншою, що у майбутньому може призвести до імпліцитного налаштування жіночої частини аудиторії бути підкореною сильнішому, запустить механізм формування у дівчат думок про свою підпорядкованість та меншовартісність.

Зауважимо, що в аналізованому підручнику наявні й приклади гендерної асиметрії у звертанні до аудиторії. Якщо, наприклад, при вивченні пісенного доробку українського народу в одному із завдань пропонується самостійно скласти коломийки й проспівати «їх однокласникам» [3, с. 25], залишивши осторонь однокласниць, то у завданнях до твору І. Франка «Захар Беркут» читаємо: «спільно з однокласником чи однокласницею напишіть власну версію діалогу» [3, с. 70]. Такий підхід запобігає штучному створенню ієрархічних відносин між хлопцями та дівчатами, залишаючи когось поза увагою.

Ми не піддавали аналізу безпосередньо наратив творів, розуміючи, що їх відбір засновано на принципі їх відповідності до вікових та психологічних особливостей підлітків, зважаючи на їх художню цінність. Проте пам'ятаємо, що у творі можуть бути віддзеркалені гендерні стереотипи, тому велику роль відіграє вчитель/вчителька у поданні матеріалу підручника. Розставляючи потрібні акценти, пояснюючи історичними умовами ті чи інші моменти, спрямовуючи аудиторію у русло розуміння певних моментів, можна пом'якшити стереотипне сприйняття чоловіка та жінки, тим самим запобігаючи легітимізації ієрархічних стосунків між статями, що у подальшому могли б спровокувати прояви насилля у стосунках дівчат та хлопців.

Таким чином, важко переоцінити вплив шкільного середовища загалом та навчальної літератури (підручника), зокрема, на гендерну соціалізацію підлітків. І прищеплення гендерної культури підростаючому поколінню є запорукою гармонійних відносин між людьми. Безумовно, це лише намічені шляхи досягнення поставленої мети, але вони є однією із цеглин у фундаменті тих заходів й процесів, які сприятимуть запобіганню насильства у суспільстві та родині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марушенко О. Гендерні шкільні історії / О. Марушенко, О. Плахотнік. – Харків : Монограф, 2012. – 88 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1243 від 31.10.11 р. Про основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/548>.
3. Слоньовська О. Українська література : [підруч. для 7 кл. загальноосв. навч. закл.] / О. Слоньовська. – К. : Освіта, 2007. – 352 с.